
Recenzní studie

Důležitá kniha o Kantově etice

Kantův morální zákon

Z německých originálů sestavil a přeložil J. Kuneš.

Praha, Oikúmené ve spolupráci s Filosofickým ústavem AV ČR
2017. 115 s.

Milan Sobotka

Praha

Abstrakt:

Oba rozsáhlé články, z nichž je kniha sestavena, ukazují, že východiskem a základním principem Kantovy morální nauky je morální zákon v obecnější formulaci, než jakou představuje kategorický imperativ. Podle Cramera je morální zákon nikoli preskriptivní, nýbrž deskriptivní větou, podle Wolffa je postulátem. Wolff sdílí s Cramerem zaměření na čistou vůli jako předmět apriorní morální metafyziky. Čistá vůle je tam, kde určujícím důvodem jednání je univerzalizace jeho záměru („maximy“). Taková maxima se stává praktickým zákonem. Apriorní morální teorie je – dodáváme – Kantovým řešením problému, jak dodat rozumu vyšší smysl, než je pouhé ulehčení života. Potud je Kantova teorie morality polemikou s osvícenským pojetím rozumu.

Klíčová slova: povinnost, dobrá vůle, morální zákon, praktický zákon, Immanuel Kant

---

Recenzovanou knihu lze v jistém smyslu číst v návaznosti na Sikorovu publikaci o Kantově praktické metafyzice, o níž jsme ve *Filosofickém časopise* již referovali.¹ Dva články, jejichž překlad přináší, konkretizují Kantův projekt apriorní etické metafyziky. Konkrétně jde o studii K. Cramera „Metafyzika a zkušenost“, z r. 1996, a o článek M. Wolffa „Proč je faktum rozumu faktum“, z r. 2009.

---

1 Sobotka, M., Zamyšlení nad knihou Ondřeje Sikory „Kantova praktická metafyzika“. *Filosofický časopis*, 67, 2019, č. 4, s. 605–623.

Pro článek Konrada Cramera, který k nám po listopadu 1989 často zajížděl a pomohl několika tehdejšími studentům studovat v Göttingen (zemřel v r. 2013 a odkázal část své knihovny Filosofickému ústavu AV ČR), je charakteristický čistě analytický postup. Cramer nechává stranou historické souvislosti, i když by jejich rozvíjení bylo nepochybně přitažlivé, a soustřeďuje se na podrobnou a přesnou analýzu Kantovy morální metafyziky. Metafyziky – protože Cramer vychází z předpokladu, že Kant zakládá svou etiku na průkazu apriornosti základních pojmů, které tvoří stavbu jeho teorie. Východiskem je svoboda, možnost člověka jednat nikoli podle zákonů přírody, nýbrž na základě druhé kauzality, kauzality svobody, která mu umožňuje uskutečňovat to, co se dít má, na rozdíl od toho, co se podle přírodních zákonů děje (s. 11).² Člověk disponuje touto svobodou (je to svoboda v pozitivním smyslu³) a dotýká se tím nepodmíněna, což je cíl, o který se marně pokoušela teoretická či spekulativní filosofie. Ta sice vrcholí idejemi nepodmíněna, ale jen jako úběžníky teoretického nazírání. Přestože ideje nepodmíněna považuje za svůj vrchol, sama nemůže při jejich ospravedlňování jít dál než k průkazu jejich regulativního užití, tj. k jejich užití jako směrodatných vodítek našeho empirického poznání.

Cramer se ve své studii podjímá úkolu vyřešit některé nesamozřejmosti, ba záhady, které jsou spojeny s charakteristikou Kantovy etiky jako morální metafyziky. V *Kritice čistého rozumu* Kant vylučuje „nejvyšší zásady morality a její základní pojmy“ z transcendentální filosofie.⁴ Odůvodňuje to argumentem, že nejvyšší zásady a základní pojmy morality předpokládají pojmy empirického původu – libost a nelibost, žádost, náklonnost a libovůli. Tyto stavy přitom známe nikoli a priori, nýbrž pouze a posteriori, prostřednictvím zkušenosti. Zkušenosti tohoto druhu zkoumá antropologie jako zkušenostní věda. Cramer doslova říká: „Musí-li být... pojmy antropologie a morální filosofie předpokládány, pak základní teze *Základů metafyziky mravů* – že existuje čistá, od veškeré antropologie oproštěná část morální filosofie..., musí být chybná.“ (s. 25)⁵ Skutečně: jak je možné, že na začátku *Základů metafyziky mravů* stojí pojem povinnosti, jemuž přece nelze rozumět bez ohledu na „překážku, kterou je třeba překonat“, nebo bez ohledu na smyslový „podnět, který se nemusí stát pohnutkou“ jednání? Není to v rozporu s požadavkem apriornosti morální filosofie jako metafyziky?

Záhada je nicméně jen zdánlivá. Podle Kanta není „povinnost“ zkušenostním pojmem, i když jej známe z běžného užívání našeho rozumu. Cramer

2 Číslice v závorkách v textu označují stránky recenzované knihy.

3 Kant, I., *Kritika praktického rozumu*. Přel. J. Loužil. Praha, Svoboda 1996, s. 55.

4 Kant, I., *Kritika čistého rozumu*. Přel. J. Loužil aj. Praha, Oikúmené 2001, A 14, s. 50.

5 Tamtéž, B 28, s. 50.

6 Tamtéž, B 29, s. 50.

cituje: „Povinnost jako povinnost vůbec tkví přede vši zkušeností v ideji rozumu, který vůli určuje důvody a priori.“ (s. 18)⁷ Základem povinnosti je „dobrá vůle“, která je sice v pojmu povinnosti obsažena, nicméně není v něm založena. V obou případech Kant zdůrazňuje nezávislost pojmu „dobré vůle“ na antropologii a racionalitě účelu a prostředku, které jsou charakteristické pro naše zkušenostní morální jednání. V dobré vůli je rozum svým vlastním účelem – pod názvem čistý praktický rozum – a je apriorní zákonodárnou mohutností. V této souvislosti Cramer připomíná Kantův výrok: „... pojem povinnosti obsahuje pojem dobré vůle s jistými subjektivními omezeními a překážkami; ty jej však nejenom nezakrývají a nečiní nezřetelným, nýbrž spíše jej díky kontrastu zvýrazní a nechají tím jasněji zazářit.“ (s. 21)⁸ Pojem dobré vůle tedy povinnost zakládá, a nikoli naopak.

Kritika praktického rozumu sleduje také záměr prokázat mohutnost dobré vůle, jde však cestou, která se liší od *Základů metafyziky mravů* s jejich východiskem povinnosti. *Kritika praktického rozumu* se snaží nalézt odpověď na otázku, „zda stačí čistý rozum sám o sobě k určení vůle, nebo zda může být určujícím důvodem vůle jen jako rozum empiricky podmíněný“ (s. 22).⁹ Kant je přesvědčen, že odvození pojmu povinnosti ze zkušenosti je základem amoralismu části osvícenské filosofie. Přímou zmiňuje v pasáži *Základů metafyziky mravů*, kterou Cramer obsáhle cituje: „Nemůžeme ani prokázat vítanější služby těm, kteří zesměšňují veškerou mravnost jako pouhý přízrak lidské fantazie, ... než když jim připustíme, že pojmy povinnosti musí být získány výlučně ze zkušenosti..., neboť tak jim připravujeme zaručené vítězství.“ (s. 18)¹⁰ (Kant zde má na mysli zejména Huma, u něhož je rozum „sluhou vášní“)

Základním východiskem *Kritiky praktického rozumu* je otázka, zda existují praktické zákony. Kant při jejím řešení přiznává pojmu praktického zákona význam, který splňuje metodické požadavky *Základů metafyziky mravů* kladené na čistou část morální filosofie, alespoň tam, kde je rozebírán pojem dobré vůle (s. 21). Problémy, jejichž výčetem Cramerův článek začíná, jsou tedy řešeny konstatováním, že morální filosofie sice nepatří do transcendentální filosofie, přesto je však založena apriorně, a je tedy metafyzikou. Cramerovo řešení je předznamenáno jeho rozbořením „nikoli čistých syntetických soudů a priori“ v jeho stejnojmenné knize, v níž dokazuje, že analogie zkušenosti v *Kritice čistého rozumu*, z nichž nejdůležitější jsou prin-

7 Kant, I., *Základy metafyziky mravů*. Přel. L. Menzel, upravili P. Kouba a M. Barabas. Praha, Oikúmené 2014, s. 27.

8 Tamtéž, s. 16.

9 Kant, I., *Kritika praktického rozumu*, c.d., s. 24.

10 Kant, I., *Základy metafyziky mravů*, c.d., s. 26.

cip kauzality a pojem změny, jsou sice apriorními, ale nikoli čistými apriorními soudy.¹¹

Podle antropologie je „určujícím důvodem libovůle (Willkür)... představa objektu a její vztah k subjektu, jímž je žádací mohutnost určována k jeho uskutečnění“ (s. 24).¹² Takový vztah představy nějakého objektu k subjektu, který je prostřednictvím svého představování motivován k tomu, aby za tímto objektem směřoval, se nazývá „libostí ze zkušenosti předmětu“ (s. 24). To je základní antropologická danost.

V etice ovšem nejde o to, abychom dosáhli libosti, nýbrž o to, abychom přispěli k dobru ve světě. Kant se při analýze této základní etické teze vyrovnává i s myšlenkou, že by dobro mohlo být objektivně určeno. Na první pohled se zdá, že existuje účel, který „je nutně přáním každé rozumné, ale konečné bytosti..., totiž přání být šťastný“ (s. 26). Toto přání však nemůže být pojato objektivně, protože štěstí každého člověka je subjektivně podmíněno a shoda mezi jednotlivými lidmi ve všech případech není možná. To Kant ukazuje na příkladu manželů, kteří se navzájem ničí, a také na prohlášení krále Františka I.: „Co chce mít můj bratr Karel (Milánsko), to chci mít taky.“ (s. 28)¹³

Kant tuto tezi rozvíjí následující úvahou: „... dejme tomu, že by si konečné bytosti myslely, i pokud jde o to, co mají považovat za objekty svých citů a požitku nebo bolesti, a dokonce pokud jde o prostředky, které musí použít, úplně totéž“ – dokonce ani v takovém případě by nemohl být z takové shody odvozen žádný praktický zákon, protože „tato souhlasnost sama by byla přece jen náhodná. Určující důvod by byl pořád jen subjektivně platný a pouze empirický... a neměl by onu nutnost, která je myšlena v každém zákoně.“¹⁴

Idea dobré vůle, jež je podle Kanta jedinou skutečností, kterou lze považovat za dobrou beze všeho omezení (a to jak na nebi, tak na zemi),¹⁵ vzniká podle Cramera apriorizací Rousseauovy myšlenky o slučitelnosti mé vůle s vůlí ostatních (s. 30). Kant sám nicméně nepoukazuje na Rousseaua, nýbrž na „ta místa z Písma, kde se přikazuje milovat svého bližního... Neboť lásku jako náklonnost nelze přikázat, ale konat dobro z povinnosti, i když k tomu právě nepodněcuje žádná náklonnost..., to je praktická... láska, která spočívá ve vůli... A jedině tuto praktickou lásku lze přikazovat.“¹⁶

S tímto konstatováním je v souladu i pasáž z *Kritiky praktického rozumu*, v níž Kant uvádí, že je „nebeský hlas“ rozumu „ve vztahu k vůli... tak nepře-

11 Cramer, K., *Nicht reine synthetische Urteile a priori. Ein Problem der Transzendentalphilosophie Immanuel Kants*. Heidelberg, Winter Verlag 1985.

12 Kant, I., *Kritika praktického rozumu*, c.d., s. 33.

13 Tamtéž, s. 46.

14 Tamtéž, s. 42.

15 Kant, I., *Základy metafyziky mravů*, c.d., s. 13.

16 Tamtéž, s. 19.

hlušitelný a i pro nejobyčejnějšího člověka tak slyšitelný...¹⁷ V *Kritice praktického rozumu* se Kant dále zmiňuje o „nejsoběstačnější inteligenci“ (Bohu), která jedná spontánně ve shodě se zákonem, aniž je k tomu donucována.¹⁸ V *Základěch metafyziky mravů* pak také o „božské a nějaké svaté (Kristus) vůli“, pro niž jsou imperativy zbytečné.¹⁹ V *Kritice čistého rozumu* Kant píše o ideálu člověka jako měřítku mravní dokonalosti, které máme v sobě.²⁰ Kantův současník H. A. Pistorius k tomu kriticky podotýká, že jde o „Pavlov zákon“ v nás, tj. o Kristův zákon podle sv. Pavla.²¹ V *Základěch metafyziky mravů* Kant doslova říká, že pojem rozumné bytosti jako zákonodárné je totožný s pojmem účelu o sobě. Všechny tyto bytosti tvoří říši účelů, jejíž hlavou je „zcela nezávislá bytost, bez potřeb a omezení“²² a jejímiž členy jsou účely, které jsou sice zákonodárné, ale zároveň těmto zákonům podřízené.

Všechny tyto příklady uvádíme, protože ukazují, že je-li Kantovou inspirací Rousseauova vzájemnost vůlí jedinců, pak jedině za podmínky, že těmito jedinci jsou „hlava“ a „členové“ „říše účelů“, z níž členové čerpají svou „důstojnost“.

Filosofie odjakživa hledala dobro nikoli ve smyslovém štěstí, ale v sebekázni, v omezení ve prospěch druhého. Kant shrnuje takové zásady pod titulem „Praktické materiální důvody“²³ a Cramer nazývá jejich předmět „hodnotami“ (s. 27). Z nich jsou nejdůležitější „morální cit“ (Hutcheson), „dokonalost“ (Wolff) a „Boží vůle“ (Crusius). „Všechny tyto hodnoty jsou však vytyčeny empiricky [to znamená, že se nemohou vztahovat na všechny subjekty – M.S.] a mohou sloužit jako „princip nauky o blaženosti, nikdy však jako čistý rozumový princip mravouky a povinnosti“²⁴

Vyloučení „hodnot“ jako kandidátů vůle určené objektem či materií je posledním krokem v odmítnutí objektivně určené vůle jako předpokladu etiky. Kant tím provádí obdobu svého „kopernikánského obratu“²⁵ v teoretické filosofii. Podle *Kritiky čistého rozumu* úspěšně nastoupíme na jistou cestu filosofické vědy, budeme-li postupovat nikoli od předmětů k poznání, nýbrž vyjdeme-li naopak od poznání s jeho smyslovostí a kategoriemi, přičemž budeme zkoumat, v jakém ohledu předměty poznáváme a které předměty jsou z našeho poznání vyloučeny. Obdobně je v praktické filosofii třeba, abychom

17 Kant, I., *Kritika praktického rozumu*, c.d., s. 59.

18 Tamtéž, s. 54. Překlad upraven.

19 Kant, I., *Základy metafyziky mravů*, s. 33.

20 Kant, I., *Kritika čistého rozumu*, c.d., B 597, s. 356.

21 Pistorius, H. A., Rezension der Kritik der praktischen Vernunft. In: *Materialien zu Kants Kritik der praktischen Vernunft*. Hrsg. R. Bittner – K. Cramer. Frankfurt a.M., Suhrkamp 1975, s. 175.

22 Kant, I., *Základy metafyziky mravů*, c.d., s. 53.

23 Kant, I., *Kritika praktického rozumu*, c.d., s. 69.

24 Tamtéž, s. 70.

25 Kant, I., *Kritika čistého rozumu*, c.d., B XII, s. 17.

vyšli nikoli od objektivně určeného předmětu (dobra), nýbrž od vůle, která chce dobro, tj. chce to, co vyhovuje všem vůlím. K takovému určení vůle dospějeme, podrobíme-li maximu vůle, podle níž chceme jednat, testu zevšeobecnění, testu univerzalizace.

„Hodnoty“ byly posledními potenciálními kandidáty úspěšného postupu od objektivně určeného dobra k určení povinností. Maxima jednání, která projde testem zevšeobecnění, se stává pro jednání zásadou a obecným zákonem. Obsahem této maximy je „nikdy nepostupovat jinak než tak, abych mohl současně chtít, aby se má maxima stala obecným zákonem. Zde je pouhá obecnost vůle... nyní tím, co vůli slouží za princip...“²⁶ Cramer přitom upozorňuje na Kantův pozdější výrok z *Metafyziky mravů*: Rozum, „protože mu chybí materie zákona, nemůže učinit nejvyšším zákonem a určujícím důvodem libovůle nic než samu formu způsobilosti k tomu, aby byla obecným zákonem“ (s. 30).²⁷

Nyní docházíme ke Cramerově kritické námitce, již vznáší vůči Kantovi. Subjektem čisté vůle, již měříme svou maximu, resp. podle níž svou maximu zevšeobecnujeme, je rozumná bytost jako taková, nikoli člověk jako představitel druhu homo sapiens, jehož vůle je podněcována libostí. Člověk jakožto homo sapiens sice rovněž disponuje dobrou vůlí, ale musí se k jednání podle dobré vůle donucovat, musí jednat z povinnosti, zatímco „dokonale dobrá vůle“ „sama ze své subjektivní povahy se může určovat pouze představou dobra“.²⁸ Následně Kant pokračuje: „Proto pro božskou ani pro nějakou svatou vůli neplatí žádné imperativy, zde povinování není na místě“ (s. 39). Je to „čistá“ vůle, která může být apriorně určena a která patří k etice jako metafyzice.

Na základě pochopení diference mezi čistou a lidskou vůlí, která je ovšem čisté vůle schopna, ale jen s omezeními, z povinnosti, lze také porozumět rozdílu mezi základním praktickým zákonem („morálním zákonem“) a kategorickým imperativem, „mravním zákonem“. Morální zákon je zákon čisté vůle. „Čistou vůlí je právě ta vůle, jejíž maxima může vždy platit jako princip obecného zákonodárství“ (s. 37). To je však popis vstřícnosti jako základního zaměření čisté vůle, nikoli předpis, který platí pro člověka jako konečnou bytost, která sice může jednat z čisté vůle, ale činí tak jen z povinnosti.

Cramer vytýká Kantovi, že místo deskripce čisté vůle a morálního zákona, který platí pro všechny rozumné bytosti, formuluje preskripci kategorického imperativu, který platí pro člověka jako konečnou bytost. „Jednej

26 Kant, I. *Základy metafyziky mravů*, c.d., s. 21.

27 Kant, I., *Metaphysik der Sitten*. Ak. Ausg. Berlin, G. Reiner 1907–1914, Bd. 6, s. 214.

28 Kant, I., *Základy metafyziky mravů*, c.d., s. 33.

jen podle té maximy, u níž můžeš zároveň chtít, aby se stala obecným zákonem.²⁹ Podobně v *Kritice praktického rozumu* je „základní zákon čistého praktického rozumu“ platný pro vůle všech rozumných bytostí, formulován jako kategorický imperativ platný pro člověka: „Jednej tak, aby maxima tvé vůle mohla vždy zároveň platit jako princip všeobecného zákonodárství.“³⁰ Tuto preskripci lze však pochopit jen tehdy, „když jsem porozuměl deskriptivnímu obsahu morálního zákona nezávisle na preskriptivním charakteru tohoto imperativu“ (s. 39). Podle Cramera musí člověk porozumět morálnímu zákonu (základnímu praktickému zákonu) obecně, jako rozumná bytost, jinak nemůže přijmout kategorický imperativ.

Domníváme se, že Cramerův rozbor Kantovy etiky jako apriorní metafyziky čisté dobré vůle by měl být doplněn ještě poukazem na hlubší vrstvu této metafyziky, hlubší, než je ta, již tvoří apriorita mravního zákona. To, že člověk disponuje čistou dobrou vůlí (i když s omezeními), je přece založeno v metafyzickém rozvrhu světa, jehož středobodem je Bůh jako nejvyšší dobro a „pán světa“.³¹ Božská vůle chce jen dobro – a je v tomto smyslu vzorem pro jiné rozumné bytosti. Podle tohoto rozvrhu je člověk povolán k jinému a ještě mnohem důstojnějšímu záměru existence,³² než je šťastný a spokojený život. Tímto záměrem je „usilovat o nejvyšší dobro ve světě, a to ne ze strachu – v tom případě by byl člověk jen Vaucansonovým automatem“.³³ Podobně by tomu bylo i v případě, kdy by přírodní přirozenost byla věcí o sobě.³⁴ Jedině usiluje-li člověk o naplnění tohoto záměru svobodně, z úcty k zákonu, v níž „nahlíží“ „do říše nadsmyslna“,³⁵ stává se „hodným podílu na nejvyšším dobru“.³⁶

Podle Cramera se Kant dopouští chyby, když formuluje základní praktický zákon v imperativní formě, neboť tímto krokem přechází z obecnější roviny výkladu etiky platné pro rozumné bytosti do konkrétnější roviny výkladu etiky platné pro člověka.

* * *

Dalším textem v knize *Kantův morální zákon* je překlad studie Michaela Wolffa „Proč je faktum rozumu faktum“. V této studii se Wolff obrací proti

29 Tamtéž, s. 40.

30 Kant, I., *Kritika praktického rozumu*, c.d., s. 15.

31 Tamtéž, s. 252.

32 Kant, I., *Základy metafyziky mravů*, c.d., s. 15.

33 Kant, I., *Kritika praktického rozumu*, c.d., s. 252.

34 Tamtéž, s. 173.

35 Tamtéž, s. 252.

36 Tamtéž.

Henrichovu článku „Pojem mravního nahlédnutí a Kantova nauka o faktu rozumu“ z r. 1960, ale především proti uvedené Cramerově koncepci.

Na začátku svého článku Wolff upozorňuje na určitou zvláštnost: Kantův výklad etiky začíná uzavřeným systémem vět, sestávajícím z vysvětlení, pouček, definic problémů a jejich důsledků. V tomto uzavřeném systému Kant nastiňuje obrys své apriorní etiky metodou, jež na první pohled připomíná přístup Christiana Wolffa. Není to snad v rozporu s Kantovým výkladem nepřipustnosti metody euklidovské geometrie ve filosofii, který se projevil jako jeden z epochálních činů filosofie? Po Kantově kritice (v oddíle „Disciplína čistého rozumu v dogmatickém používání“³⁷) se již matematická metoda ve filosofii neužívala, nyní se zdá jako by s k ní Kant sám vracel. Wolff ovšem vzápětí upozorňuje na to, že jde o návrat jen zdánlivý. Kantova kritika se totiž týká teoretického poznání skutečnosti, zatímco jeho etika se vztahuje k „faktům“ (činům) ve smyslu „produktů rozumu“, a v tomto případě jde tedy o transparentní předmět. Kant tedy není v rozporu sám se sebou, dovozuje Wolff.

Kantův nárys aprioristické etiky začíná vysvětlením, podle něhož se „maxima vůle stává zákonem, je-li objektivně platná, tj. platná pro vůli každé rozumné bytosti“.³⁸ V postupu dalšího výkladu pak nalezneme vysvětlení rozdílu mezi praktickým a teoretickým poznáním – praktické poznání se týká toho, co se má dít, a právě tím se odlišuje od toho, co se děje, jež je předmětem poznání teoretického. Předpokladem existence toho, co se má dít, je svoboda jako prostor druhé kauzality, jež je protikladem kauzality přírody. Dále je vyložena rozdílnost hypotetických imperativů (imperativů chytrosti a obratnosti – s. 31) a kategorického imperativu, a následuje výklad žádací schopnosti jako druhé (vedle rozumu) komponenty vůle (s. 62).

Wolff zdůrazňuje, že žádací mohutnost je u Kanta definována tak, aby v ní nehrála úlohu libost jako její základní konstituenta: „být prostřednictvím představ příčinou skutečnosti předmětů těchto představ“ (s. 85).³⁹ Tímto způsobem je etika vyňata z antropologie, s ohledem na níž musí být konstituována (povinnost), ale v níž nemůže být založena. Kant opakuje, že kdybychom připustili, aby byly do východisek etiky zařazeny zkušenostní pojmy (libost, náklonnost), sklouzla by etika do antropologie a přestala by být teorií toho, co má být, přestala by být „spojením“⁴⁰ něčeho nepodmíněného (zásad, které kategoricky určují vůli – s. 85) s něčím podmíněným – nějakým žádáním.

37 Kant, I., *Kritika čistého rozumu*, c.d., A 713, B 741, s. 432.

38 Kant, I., *Kritika praktického rozumu*, c.d., s. 29.

39 Tamtéž, s. 94.

40 Tamtéž, s. 179.

Wolff se statusem postulátů zabývá detailně. U postulátů v euklidovské geometrii chybí důkaz, ale to neznamená, že matematické postuláty nejsou „apodikticky jisté“ a není možné je charakterizovat jako „syntetické věty a priori“ (s. 77). Při srovnání základního praktického zákona s geometrickými postuláty Wolff konstatuje, že „tak jako geometrické postuláty postulují konstruovatelnost matematicky definovaných pojmů v čistém názoru, tak základní praktický zákon postuluje vyplněnost pojmu praktického zákona ve skutečnosti“ (s. 79).

Vyplněnost praktického zákona skutečností znamená, že je přítomen ve vědomí. „Ta věc je dosti zarážející,“ podotýká Kant. „Neboť apriorní myšlenka možného všeobecného zákona, která je tedy pouze problematická, je zde předkládána jako zákon nepodmíněně, aniž by si něco vypůjčovala od zkušenosti nebo nějaké vnější vůle.“⁴¹ Podle Wolffa je předpokladem tohoto předložení „vyšší žádací mohutnost“, která je určena rozumem jako pouhou „představou zákona“,⁴² a také fakt, že ji mají všechny rozumné bytosti (s. 81).

Wolffův článek je přímá, i když explicitně nespécifikovaná polemika s Cramerem. Imperativní slovní vyjádření, jímž podle Cramera Kant formuluje základní praktický zákon jako předpis platný pro člověka, je podle Wolffa obdobné postulátům euklidovské geometrie. „... gramatická forma této věty [imperativ – M.S.] se vysvětluje výlučně z její funkce jako praktického postulátu... Jednej tak... není adresováno žádné zvláštní rozumné bytosti..., čistý praktický rozum se jím obrací takřkajíc na sebe a tím na rozumné bytosti vůbec“ (s. 73).

Wolff se tudíž evidentně snaží snášet doklady, které mají potvrdit, že imperativní forma Kantovy definice základního praktického zákona souvisí s tím, že jde o postulát, a nikoli o příkaz. Přímý doklad nalézá v *Kritice soudnosti*, kde je „nejvyšší princip všech zákonů“⁴³ označen jako postulát. Druhý doklad se nachází v *Kritice praktického rozumu*, kde Kant mluví o praktických zákonech jako v „praktických postulátech“.⁴⁴ Z charakteristiky základního praktického zákona jako postulátu vyplývá, že základní morální zákon nemusí být dokazován, i když to neznamená, že nevyžaduje dedukci ve smyslu ospravedlnění (s. 69). K analogiím mezi matematickými a praktickými postuláty patří, že postuláty jsou v matematice jediné věty, které se týkají existence, skutečnosti (s. 69). Fakt, že Kant mluví o praktických zákonech (v plurálu), lze vysvětlit tím, že jde vlastně o zákony dva, z nichž jeden lze

41 Tamtéž, s. 51.

42 Tamtéž, s. 94.

43 Kant, I., *Kritika soudnosti*. Přel. V. Špalek a W. Hansel. Praha, Oikúmené 2015, s. 295.

44 Kant, I., *Kritika praktického rozumu*, c.d., s. 78.

považovat za „praktický“ a druhý (kategorický imperativ) za „prakticky omezující“ (s. 71).

Pro úplnost dodáváme, že Kant v *Základech metafyziky mravů* označuje formuli „jednej jen podle té maximy, u níž můžeš zároveň chtít, aby se stala obecným zákonem“, výslovně za příkaz, a to takový, v němž „zaznívá“ (laute) praktický zákon.⁴⁵ To však neruší platnost Wolffova stanoviska.

Wolff kritizuje článek D. Henricha „Pojem mravního nahlédnutí a Kantova nauka o faktu rozumu“, který zavedl podnět k mnoha dalším interpretacím. Podle Henricha záleží „mravní nahlédnutí“ v „souhlase s dobrem“, který je „nezávislý na ... reflexivním procesu“.⁴⁶ Spočívá v tom, že nahlížíme, že „v každé době a za všech podmínek“ máme dostát nárokům „dobra a spravedlnosti. To, že mravní zákon je faktem, je projevem tohoto nároku... A tento nárok má náš souhlas a naše uznání.“⁴⁷ *Základy metafyziky mravů* končí tezí, že tento nárok je nepochopitelný, i když je nepochybný.⁴⁸ V *Kritice praktického rozumu* je vědomí zákona, které vystupuje s tímto nárokem, nazváno „faktem čistého rozumu“.⁴⁹ Henrich přesvědčivě dokazuje, že toto činí pochopitelnou nejen Kantovu, ale i Platónovu a Sókratovu etiku.

Wolff právem kritizuje, že Henrich chápe vědomí morálního zákona jako vědomí povinnosti a jako kategorický imperativ, a nikoli jako vědomí „pravidla, které platí pro všechny rozumné bytosti“ (s. 75), ale v jeho článku postrádáme pochopení supremacie dobra ve všech morálních soudech, ba v celém poznání, které patřilo k platónsko-aristotelské tradici.⁵⁰ Henrich se Wolffovi zdá být iracionálním interpretem problémů, které on sám rozřešil svou teorií praktického postulátu. My se naproti tomu domníváme, že Wolff sice odkryl další racionální aspekt Kantovy etiky, avšak přehlédl při tom zásadní význam, který dobro má v platónsko-aristotelské tradici.

Oba články spojuje téma metafyzického založení Kantovy etiky, tedy disciplíny, která se týká všech rozumných bytostí, a nikoli pouze člověka. V souvislosti s tím Cramer zdůrazňuje, že Kantova etika není etikou povinnosti, protože povinnostní je pouze jednání, jemuž je v následování morálního zákona kladena překážka, kterou je třeba překonat – jeho případem je právě lidské jednání, kterému v přímém následování morálního zákona brání smyslovnost –, a nikoli mravní jednání všech rozumných bytostí. Tento posun

45 Kant, I., *Základy metafyziky mravů*, c.d., s. 39. Překlad upraven.

46 Henrich, D., *Pojem mravního nahlédnutí a Kantova nauka o faktu rozumu*. Přel. J. Karásek. *Reflexe*, 1999, č. 20, s. 3, s. 8.

47 Tamtéž, s. 3, s. 20.

48 Kant, I., *Základy metafyziky mravů*, c.d., s. 81.

49 Kant, I., *Kritika praktického rozumu*, c.d., s. 52.

50 Gadamer, H.-G., *Idea dobra mezi Platónem a Aristotelem*. Přel. J. Šindelář – F. Karfík. Praha, Oikúmené 1996, s. 18 an.

k etice všech rozumných bytostí vrhá, jak se nám zdá, nové světlo i na problém ideových zdrojů Kantovy etiky. Protože druhou výslovně jmenovanou rozumnou bytostí v *Základech metafyziky mravů* je Bůh (který jedná eticky podle své přirozenosti a nemusí se k tomu – na rozdíl od člověka – přinucovat), resp. Kristus, je tímto hlediskem akcentována osa: Bůh jako mravní bytost dokonalá a člověk jako mravní bytost nedokonalá. Tím se oslabuje linie vlivu Rousseau – Kant, kterou Cramer sám zastává, když říká, že Kantova morální teorie vzniká apriorizací Rousseauova principu vzájemnosti.

Za cenné považujeme jednak upozornění, že by mohl být přehlížen rozdíl mezi dvěma praktickými postuláty, jak je tematizuje Wolff, a postuláty čistého praktického rozumu, které se nevztahují k jednáním, nýbrž k „možnosti předmětu samého (Boha a nesmrtelnosti duše)“.⁵¹ Za zmínku stojí rovněž upozornění, že Kant sice v teoretické filosofii omezuje použití kategorií „podmínkami našeho smyslového názoru“, nicméně v „myšlení“ jim ponechává „neomezené pole“, pokud se nezaměřují „na určení objektu“, nýbrž „na určení subjektu a jeho chtění“ (s. 64).⁵² Podobně funkční je podle Kanta i pojem kauzality při výkladu základního praktického zákona.⁵³

Recenzovaná kniha seznamuje čtenáře se dvěma nejdůležitějšími články, jež byly o Kantově filosofii publikovány v posledních desetiletích. Oba dva se navíc vyrovnávají s významnou studií D. Henricha z r. 1960. V témže roce vyšel také Beckův vlivný *Komentář ke Kantově Kritice praktického rozumu*,⁵⁴ bez zřetele k němuž by Cramerův článek nebyl vznikl. Český čtenář tak může sledovat dramatickou historii interpretace Kantovy praktické filosofie v posledních 60 letech. V závěru bych se rád ztotožnil s výrokem interního recenzenta mého příspěvku, který v anonymním posudku určeném pro *Filosofický časopis* napsal: „[Překladatel] odvedl skvělou práci. Překládat zvláště text Konrada Cramera ... je někdy tvrdý oříšek.“ Dodal bych k tomu konstatování už jen tolik, že Jan Kuneš soustavně věnuje mnoho času uvádění důležitých filosofických prací do češtiny. Činí to ve prospěch našeho filosofického publika.

51 Kant, I., *Kritika praktického rozumu*, c.d., s. 19.

52 Kant, I., *Kritika čistého rozumu*, c.d., B 167, s. 125.

53 Kant, I., *Kritika praktického rozumu*, c.d., s. 179.

54 Beck, L. W., *A Commentary on Kants' Critique of Practical Reason*. Chicago, Chicago University Press 1960.

SUMMARY

An Important Book on Kant's Ethics

The two expansive articles from which the book has been compiled show that the starting point and basic principle of Kant's moral doctrine is moral law in a more universal formulation than what the categorical imperative presents. According to Cramer, moral law is not a prescriptive, but a descriptive proposition; according to Wolff, it is a postulate. With Cramer, Wolff shares a focus on pure will as the subject of an a priori moral metaphysics. Pure will is where the determining reason for an action is the universalization of its intent ("maxim"). Such a maxim becomes a practical law. The a priori moral theory is – we might add – Kant's solution to the problem of giving reason a higher meaning than the mere alleviation of life. Up to this point, Kant's theory of morality is a polemic with the Enlightenment conception of reason.

Keywords: duty, good will, moral law, practical law, Immanuel Kant

ZUSAMMENFASSUNG

Wichtiges Titel zu Kants Ethik

In beiden umfangreichen Artikeln, aus denen das Buch besteht, wird gezeigt, dass der Ausgangspunkt und das Grundprinzip von Kants Morallehre das moralische Gesetz in einer allgemeineren Formulierung ist, als sie der kategorische Imperativ vorlegt. Laut Cramer ist das moralische Gesetz kein vorschreibender, sondern ein beschreibender Satz; laut Wolff ist es ein Postulat. Wolff eint mit Cramer der Blick auf den reinen Willen als Gegenstand der apriorischen moralischen Metaphysik. Reiner Wille ist dort, wo der bestimmende Handlungsgrund die Universalisierung seiner Absicht („Maxime“) ist. Die Maxime wird zum praktischen Gesetz. Die apriorische Moraltheorie ist – so fügen wir hinzu – Kants Lösungsansatz für das Problem, wie der Vernunft ein höherer Sinn als der bloßen Vereinfachung des Lebens zu verleihen ist. Bis dahin ist Kants Moraltheorie eine Polemik mit der aufklärerischen Auffassung von Vernunft.

Schlüsselwörter: Pflicht, der gute Wille, das moralische Gesetz, das praktische Gesetz, Immanuel Kant